

УДК 336.531.2

І. В. Кравцова, К. А. Мельник

Донецький державний університет управління

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Досліджено сучасний стан небанківських фінансово-кредитних установ України, шляхи їх удосконалення та взаємозв'язок з інвестиційною діяльністю.

Ключові слова: небанківські фінансово-кредитні установи, інвестиційна діяльність, страхові компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки.

Исследовано современное состояние небанковских финансово-кредитных учреждений Украины, пути их усовершенствования и взаимосвязь с инвестиционной деятельностью.

Ключевые слова: небанковские финансово-кредитные учреждения, инвестиционная деятельность, страховые компании, пенсионные фонды, кредитные союзы.

In the article the current state of non-bank financial institutions in Ukraine, the relationship with investment activities and ways to improve them.

Keywords: non-bank financial institutions, investment, insurance companies, pension funds, credit unions.

Для вітчизняних та іноземних інвесторів через низку причин сучасний інвестиційний клімат в Україні не можна вважати привабливим. У зв'язку з цим необхідність активізації інвестиційної діяльності в Україні потребує посилення небанківських фінансово-кредитних установ (НФКУ) в інвестиційних процесах.

На сьогодні НФКУ в Україні незначні, а участь їх у наданні інвестиційних послуг залишається майже непомітною. Проте позитивна динаміка свідчить про розвиток багатьох сегментів ринку фінансових послуг і доводить їх вагомий потенціал та можливість використання у майбутньому для забезпечення зростання в національній економіці.

Досвід розвинутих країн показує, що за ефективного функціонування НФКУ досягається значний економічний ефект. Це проявляється в здатності ефективно впливати на зростання обсягів інвестиційних ресурсів в економіці країни, задовольняючи потреби економічних суб'єктів у необхідному капіталі. Даний напрям особливо актуальний для України в сучасних умовах становлення інвестиційно-інноваційної моделі розвитку національної економіки та її фінансової системи.

Питання щодо розвитку сучасних НФКУ розглядали українські та російські вчені-економісти. Зокрема, було досліджено функції, особливості діяльності та роль НФКУ у фінансовому посередництві. Водночас поза увагою науковців та практиків залишається ще багато проблем, зокрема недостатньо досліджений конкурентний потенціал небанківських фінансових інститутів та перспективи їх розвитку в контексті зростання ринку фінансових послуг.

Розглянемо проблему розвитку НФКУ на сучасному етапі та шляхи підвищення їх ефективного функціонування для забезпечення подальшого розвитку ринку фінансових послуг України.

На сучасному етапі Україна потребує коштів, які мають бути спрямовані на розвиток економіки. Як бачимо з досвіду західних держав, джерелом коштів може стати розвинена система НФКУ.

Спеціальні небанківські фінансово-кредитні інститути здатні акумулювати грошові засоби та розміщувати їх на засадах строковості, повернення та платності. В економіці вони відіграють важливу роль у спрямуванні коштів від позикодавців до позичальників, як і банки. Застосовуючи інновації, небанківські фінансово-кредитні інститути вступають у пряму конкуренцію з банками, бо надають клієнтам ті ж послуги.

Основні напрями діяльності сучасних спеціалізованих фінансово-кредитних установ пов'язані з акумуляцією заощаджень населення шляхом залучення коштів на вклади, випуску власних акцій, облігацій, продажу страхових полісів; кредитуванням певної сфери економіки або господарської діяльності, групи населення; наданням іпотечних кредитів; організацією пенсійного та соціального забезпечення населення; здійснення операцій в рамках кредитної взаємодопомоги [7].

НФКУ – це організації кредитної системи небанківського типу, що акумулюють грошові доходи, капітали та заощадження населення, підприємств, держави, спеціалізуючись на виконанні кількох операцій або обслуговуючи обмежене коло клієнтів [1, с. 47].

Залучаючи кошти індивідуальних інвесторів та вкладаючи їх у різні інвестиційні та економічні проекти, небанківські фінансові установи гарантують на ринку капіталів рівновагу фінансових ресурсів через погодження попиту та пропозиції, а внаслідок професійного управління залученими коштами забезпечують підвищення ліквідності та знижують фінансові ризики.

Формування НФКУ обумовлене погіршенням життя населення, його потребою в отриманні фінансових послуг, додаткових фінансових ресурсах для забезпечення свого існування. Саме потреби людей у фінансових послугах, спрямовані на покращання умов життя, їх діяльність сприяли створенню кредитних кооперативів, які дали можливість використовувати заощадження одних робітників і селян іншим членам кредитної кооперації [2].

Провідне значення в інвестиційній діяльності серед НФКУ мають страхові компанії, пенсійні фонди та кредитні спілки. У їх основі лежить соціальний складник, саме за допомогою соціальної спрямованості своєї діяльності вони залучають кошти.

Страхові компанії – спеціалізовані інститути, що виконують функції страхування, тобто за рахунок підприємств, організацій, установ, населення формують цільові грошові фонди та здійснюють виплати з них у разі настання певних подій (страхових випадків) [3].

За характером роботи страхові компанії поділяють на три групи:

- ті, що страхують життя;
- здійснюють інші види страхування;
- надають виключно перестраховальні послуги.

Страхові компанії в Україні, які отримали ліцензію на страхування життя, не мають права займатися іншими видами страхування. Оскільки на українському

страховому ринку не представлені страховики, які займаються виключно пере-страхуванням (страхові компанії, що отримали ліцензію на здійснення певного виду страхування, можуть також здійснювати перестрахування за цим видом), то всі страхові компанії поділяють на ті, які займаються страхуванням життя (life), і ті, які займаються іншими видами страхування (ризикові компанії, non-life). Такий розподіл дуже важливий, адже у зв'язку зі специфікою руху коштів для кожного виду страхових компаній існує індивідуальний підхід до інвестиційної діяльності.

Кількісні показники свідчать про високі темпи зростання страхового ринку. Його щорічний приріст становить 30–40 % у сегменті страхування ризиків та 60–70 % – страхування життя. Основні чинники зростання ринку – приріст добробуту населення та збільшення його страхової культури [4].

Інвестиційна діяльність компаній зі страхування життя багато в чому схожа з діяльністю пенсійних фондів, адже ці фінансові установи мають справу з довгостроковими фінансовими ресурсами. Різниця в їх діяльності пов'язана з різною організаційною структурою і додатковими видами послуг, які надає страхова компанія порівняно з пенсійним фондом. На українському ринку страхових послуг більшість компаній займаються ризиковим страхуванням [3].

На характер реалізації інвестиційної діяльності страхових компаній впливають такі фактори: розмір страхової компанії, розмір власного капіталу, фактори сформованого страхового портфеля (переважаючі види ризиків, середні розміри збитків, частота настання страхових подій), політика щодо виплат страхових відшкодувань [5, с. 52].

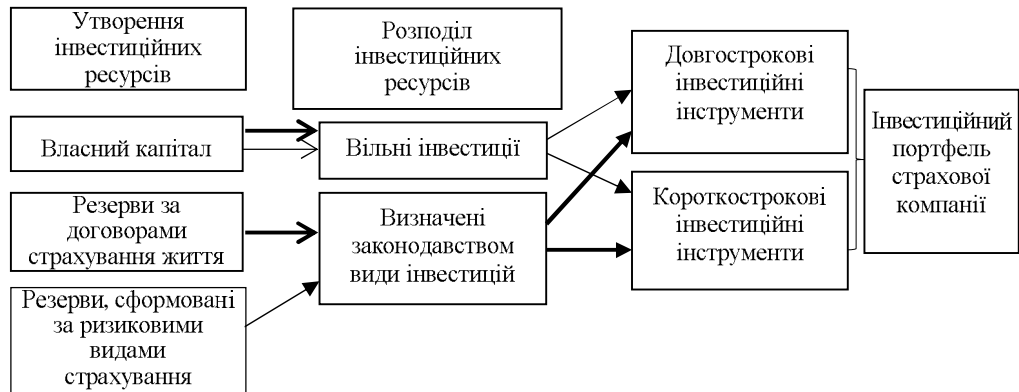
Якщо страховик проводить ризикові види страхування, серед яких наявні неоднорідні високоризикові, що важко підлягають процедурі вирівнювання ризиків (страхування відповідальності, морське, авіаційне, екологічне страхування тощо), то йому потрібно буде в найкоротший термін перетворити свої активи на готівку або гроші на поточному рахунку, щоб виконати свої зобов'язання за договорами страхування. Отже, страховики з неоднорідним ризиковим страховим портфелем повинні формувати суворіші вимоги до ліквідності своїх активів.

На основі умов формування інвестиційних ресурсів страхової компанії, основних принципів інвестиційної політики існує певний порядок формування інвестиційного портфеля страхової компанії шляхом розподілу його на довгострокові й короткострокові фінансові інструменти (рисунок).

Таким чином, реалізація інвестиційної діяльності страхових компаній є набагато складнішою, ніж для інших фінансових інститутів. Це пов'язано з різноманітністю фінансових ресурсів, які використовують для інвестування. Зокрема, класифікацію інвестиційної політики страхових компаній можна проводити залежно від типів страхових портфелів страховиків.

Аналізувати інвестиційну стратегію страхових компаній потрібно на конкретних прикладах, оскільки через існування значної кількості видів страхування, умов договорів не можливо чітко розподілити всі страхові компанії за типом інвестиційного портфеля. Загальна структура активів 445 страхових компаній станом на 30.09.2011 р. така: 26,60 % вкладення на банківських депозитних

рахунках, 49,20 % – вкладення в цінні папери (при цьому 41,5 % інвестиційного портфеля – вкладення в акції), 8,90 % – право вимоги до перестраховиків, 7,4 % – грошові кошти на поточних рахунках у банках. Інвестиційну стратегію страхових компаній можна назвати збалансованою [6].

Порядок формування інвестиційного портфеля страхової компанії:

→ довгострокові фінансові інвестиції; —> короткострокові фінансові інвестиції

Під час проведення ефективної політики інвестування коштів важливою проблемою для страховиків стає недостатність ліквідних фінансових інструментів. Особливо гострою є проблема забезпечення єдиним джерелом інвестування половини обсягу страхових резервів – залишаються банківські депозити, які мають постійну дохідність та відносну забезпеченість гарантуванням вкладів відповідно до чинного законодавства. Інші активи, вільні від зобов'язань, найчастіше вкладають у цінні папери (як правило, це акції). Зниження банківської ставки за депозитами, яке мало місце свого часу в центральноевропейських державах, може негативно відобразитись на інвестиційному складнику в страхових резервах з урахуванням високої частки неліквідних акцій у портфелях страхових компаній.

Пенсійні фонди – це спеціалізовані фінансові установи, основним завданням яких є збирання й акумуляція грошових коштів, призначених для пенсійного забезпечення громадян після досягнення ними певного віку [7]. У їх інвестиційній діяльності виділяють три складники: накопичення пенсійних внесків учасників фонду, управління пенсійними активами і здійснення пенсійних виплат.

Пенсійні фонди поділяють на три види: відкриті, корпоративні та професійні. Головною метою інвестиційної діяльності недержавного пенсійного фонду є збереження і зростання вартості пенсійних активів для того, щоб після покриття всіх поточних витрат фонду залишилися кошти на виплату пенсій у повному обсязі і щоб рівень приросту накопичень громадян перевищував рівень інфляції. Діяльність пенсійних фондів пов'язана із соціальною відповідальністю більшою мірою, ніж діяльність будь-яких інших інвестиційних небанківських фінансових інститутів. Це пов'язано з тим, що за рахунок пенсійних фондів здійснюється пенсійне забезпечення людей похилого віку, які вже не мають змоги отримувати кошти з інших джерел і відкладали на пенсійні рахунки кошти протягом тривалого

періоду. Саме через високий рівень соціальної відповідальності пріоритетнішим для пенсійних фондів є збереження вартості активів, аніж отримання високих прибутків, але з високим ризиком [2].

Виділяють чотири види інвестиційних портфелів, які розрізняють за критерієм ризикованості інвестиційної політики та віку учасників. Усі інвестори – власники персональних пенсійних рахунків – об'єктивно характеризуються різними рівнями терпимості до ризику. Що старший інвестор, тим він більш консервативний і тим менше в нього має бути можливостей втратити гроші. У своїх звітах Держфінпослуг поділяє учасників за віком на чотири групи, що відповідають запропонованому поділу портфелів на види: до 25 років (актуальний найбільш агресивний портфель), 25–40 років (помірно агресивний портфель), 40–55 років (зважений портфель) і старше за 55 років (стриманий портфель). До кожного портфеля повинні входити доступні для інвестування типи активів, але в різному співвідношенні [6].

За умови, що законодавчі обмеження щодо структури пенсійних активів залишаються незмінними, склад портфелів наведено далі (табл. 1) [4].

Таблиця 1

Склад пенсійних паперів

Тип портфеля	Вік учасників, роки	Акції	Корпоративні облигації	Державні облигації	Депозити	Банківські метали
Найбільш агресивний портфель	До 25	40 %	30 %	5 %	20 %	5 %
Помірно агресивний портфель	25–40	30 %	25 %	15 %	20 %	5 %
Зважений портфель	40–55	20 %	15 %	25 %	25 %	5 %
Стриманий портфель	від 55	10 %	10 %	35 %	30 %	5 %

Станом на 30.09.2012 в Україні налічувалося 97 недержавних пенсійних фондів (НПФ), якими керували 40 адміністраторів. Встановлення виду НПФ згідно з переважним віком учасників є складним завданням через відсутність відповідної інформації. Щодо загальної структури, то з 558,3 тис. учасників НПФ 6,3 % становили особи віком до 25 років, 39,8 % – від 25 до 40 років, 39,4 % – від 40 до 55 років, 14 % учасників були старші за 55 років. Із цього випливає, що в основному пенсійні фонди повинні проводити помірно агресивну і зважену політику щодо інвестування [5].

На практиці із загальної суми активів НПФ у розмірі 1 306,4 млн грн на 30.09.2012 р. 31,6 % вкладено на депозитні рахунки в банках, 21,6 % – в облигації підприємств, 18,5 % – в акції українських емітентів, 13,6 % – в ОВДП, 4,2 % – у нерухоме майно, 2,2 % – у банківські метали [6]. З цього видно, що загальну структуру активів пенсійних фондів не можна однозначно вважати належною до будь-якого типу інвестиційної політики. Але все ж для наявної структури учасників пенсійних фондів структура активів є задовільною.

Незважаючи на зростання відносних показників, абсолютні показники ринку залишаються надзвичайно малими. Так, активи НПФ у загальній грошовій масі становлять лише 0,1 %, а кількість учасників системи недержавного пенсійного страхування – 0,6 % від загальної кількості населення України [6].

Повільні якісні зміни, які відбуваються на вітчизняному ринку недержавного пенсійного забезпечення, а також низький рівень залучення населення до його системи обумовлюють такі фактори, як низький рівень довіри до недержавного пенсійного забезпечення серед населення, відносна непрозорість діяльності роботи НПФ, відсутність необхідних інвестиційних інструментів.

Дуже динамічно в останні роки в Україні розвиваються кредитні спілки (КС).

Кредитні спілки – це кооперативні організації, створені з метою акумуляції заощаджень своїх членів та взаємного кредитування [8].

Розширення обсягів кредитування та залучення депозитів КС відбувалося на фоні зниження вартості позик та підвищення дохідності депозитних рахунків членів КС, тоді як банківські депозити стали менш дохідними [5].

Найбільша кількість КС в Україні зосереджена у м. Київ, Донецькій, Луганській, Черкаській та Одеській областях. За кількістю членів КС лідерські позиції займають м. Київ, Одеська, Донецька, Закарпатська, Луганська та Черкаська області.

У цілому система КС України хоча й демонструвала зростання абсолютних показників діяльності, однак темпи суттєво зменшилися порівняно з попереднім роком.

Протягом минулого року кількість членів КС збільшилася на 11,6 % до 2,7 млн осіб, із них 578,1 тис. осіб (21,7 %) – члени КС, які мають чинні кредитні договори, та 164 тис. осіб (6,1 %) – члени спілок, які мають внески на депозитних рахунках [2].

Відбулися зміни в структурі членів КС. Так, зменшилася кількість членів, які мають діючі депозитні та кредитні договори. Водночас збільшилась кількість інших осіб, які на даний момент не користуються послугами КС, але залишаються їх членами. За кількістю членів КС розподілилися так: 60,7 % КС об'єднували до 1 тис. осіб; 33,8 % – від 1 тис. до 10 тис.; 5 % – від 10 до 100 тис.; 0,5 % – понад 100 тис. осіб.

Загальний обсяг активів КС протягом року зріс на 15,3 % до 6 млрд грн, а загальний обсяг капіталу – на 10,4 % до 1,7 млрд грн. У свою чергу, обсяги кредитів, виданих членам КС, зросли на 23,5 % до 5,6 млрд грн, а залучених депозитів – на 14,5 % до 4 млрд грн. Активи інших кредитних установ зросли на 185,7 % до 3,25 млрд грн, капітал – майже у шість разів до 168,7 млн грн. При цьому активи юридичних осіб публічного права за минулий рік зросли на 69,3 % до 3,27 млрд грн.

Популярність КС обумовлена спрощеною процедурою отримання кредиту, зокрема іпотечного, порівняно з банківськими установами та ставками, вищими, ніж депозитні ставки в банках.

У той же час розвитку КС перешкоджають такі фактори, як недостатність загальної інформації про механізми і принципи діяльності КС, недовіра населення до фінансових установ подібного роду, нижчий рівень прозорості діяльності кредитних союзів порівняно з банківськими установами.

Для забезпечення стабільності та подальшого розвитку ринку фінансових послуг необхідно здійснити ряд заходів (табл. 2).

Основні заходи із удосконалення діяльності НФКУ

Вид НФКУ	Заходи
Страхові компанії	<ul style="list-style-type: none"> – посилити контроль та удосконалити управління страховими резервами шляхом розширення переліку фінансових інструментів, у які можуть спрямовуватися кошти страховиків, стимулювання інвестування в розробку та впровадження високотехнологічного устаткування, енергозберігаючі технології, інфраструктуру тощо; – забезпечити гарантування суми страхових внесків (зокрема, страхування життя) у випадку банкрутства страхової компанії. Наприклад, у США гарантована сума у випадку банкрутства страховика становить 250 тис. дол., що більше, ніж обсяги гарантування депозитів у банках; – стимулювати надання комбінованих послуг шляхом пропозиції комплексних страхових продуктів, що підвищуватиме ефективність діяльності під час фінансової дестабілізації; стимулювати розвиток страхування інвестиційних, фінансових, ризиків відповідальності; – забезпечити постійний моніторинг за активами страховиків, які часто на момент звітності поповнюють їх за рахунок кредитів банків; підвищити вимоги до статутного капіталу, що сприятиме зростанню капіталізації та розвитку страхування фінансових ризиків, які потребують значного покриття, розвитку перестрахування; – запровадити щомісячну звітність у формі, що забезпечує її оперативний розгляд та швидке прийняття рішень Держфінпослуг стосовно страховиків, показники діяльності яких мають істотні зміни протягом звітного періоду
Пенсійні фонди	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечити позиціонування пенсійного забезпечення на ринку фінансових послуг шляхом інформування населення щодо його переваг; – запровадити податкові стимули (звільнення від оподаткування коштів, перерахованих на недержавні пенсійні рахунки, відстрочення сплати податків та ін.) для суб'єктів господарювання; – посилити контроль за дотриманням належного рівня власного капіталу адміністратора пенсійного фонду, вимог щодо диверсифікації та якості активів фондів; – створити адекватну систему контролю інвестиційного, операційного та управлінського ризику, наприклад, у Німеччині орган нагляду за пенсійними фондами вимагає розроблення та затвердження стратегії управління ризиками
Кредитні спілки	<ul style="list-style-type: none"> – розширити можливості кредитної кооперації шляхом залучення до неї юридичних осіб; – запровадити безготівкові розрахунки з метою здійснення податкового контролю та зменшення тіньових операцій; – створити фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок, що водночас потребує введення механізмів підтримки ліквідності шляхом рефінансування, створення стабілізаційного фонду, на уповноважених якого покладатимуться функції попередження банкрутства та захист в умовах фінансових труднощів [9]; – посилити контроль за дотриманням критеріїв та нормативів платоспроможності, якості активів, ризиковості операцій та ліквідності; – сформувати установи сервісної інфраструктури, які повинні надавати послуги кредитним спілкам у сфері навчання, мінімізації фінансових ризиків

Висновки. У ході дослідження було виявлено, що успішність розвитку інвестиційної діяльності НФКУ залежить від швидкості втілення тактичних та стратегічних завдань, а також ефективності впровадження антикризових заходів держави:

стимулювання розвитку страхування, кредитної кооперації та недержавного пенсійного забезпечення, постійного контролю за інвестиційною діяльністю небанківських фінансових інститутів та моніторингу основних показників, адаптування міжнародних нормативно-правових актів до ситуації на вітчизняному фінансовому ринку, а також надання державних гарантій.

Реалізація розглянутих способів вирішення проблем розвитку інвестиційної діяльності небанківських фінансових інститутів в Україні сприятиме покращенню основних макроекономічних показників розвитку держави та зміцненню її позиції на світових інвестиційних ринках, що забезпечить реальні зрушення в економічній структурі суспільства.

Бібліографічні посилання

1. **Баланюк Л. О.** Поняття та місце небанківських установ у фінансовій системі України / Л. О. Баланюк // Право України. – 2010. – № 3. – С. 47–51.
2. Державне агентство України з інвестицій та розвитку [Електронний ресурс] // Програма розвитку інвестиційної діяльності на 2011–2015 роки. – Режим доступу : <http://www.in.gov.ua/index.php?get=564>
3. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. (в ред. Закону від 04.10.2001 р.) // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 7. – Ст. 2.
4. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» // Там само. – № 1. – Ст. 1.
5. **Слав'янська Н. А.** Сучасні тенденції регулювання та нагляду сектору небанківських фінансових установ / Н. А. Слав'янська, А. В. Незнамова // Вісн. НБУ. – 2011. – Квіт. – С. 52–57.
6. Звіт про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/smi/Ri4nyi_zvit_2010.pdf
7. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 15.12.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47–48. – Ст. 1.
8. Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001р. з останньою поправкою від 10.07.2003 № 1096-І5 // Уряд. кур'єр. – 2001. – 10 січ. – Ст. 1.

Надійшла до редколегії 30.12.2013